

УДК 81'42:808.51:[050]

Світлана Шурма

ПРАГМАТИЧНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ РИСИ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОМОВИ МИКИТИ ХРУЩОВА В УКРАЇНОМОВНІЙ ПЕРІОДИЦІ

Статтю присвячено дослідженню прагматичних та лінгвістичних особливостей промови-доповіді М. Хрущова «Роззбросення – шлях до зміцнення миру і забезпечення дружби між народами», яка вийшла друком у радянській україномовній щоденній газеті «Молодь України». Установлено, що продуманість композиції та референційність у формі алюзій, топосів, трюїзмів дозволяє речнику держави посилити дихотомію СВІЙ/ЧУЖИНЕЦЬ. У промові політик апелює до зрозумілих і доступних образів та ситуацій, із якими стикається аудиторія в повсякденному житті. М. Хрущов створює ілюзію діалогу з аудиторією, хитро моделюючи поведінку та формуючи образ Радянського Союзу як нібито безпечної, сильної і прогресивної країни.

Ключові слова: політичний дискурс, лінгвопрагматика, політична промова, політик.

Політичний дискурс (див. [10; 14; 15; 21] та ін.) став невід'ємним компонентом нашого життя, і все частіше мовиться про посилення політич-

ного впливу й маніпуляції суспільною свідомістю [6; 7; 18 та ін.]. А відтак різноаспектне вивчення такого дискурсу, особливо промов політиків, не втрачає своєї актуальності. Словесна площина виступів дає можливість досліднику передбачити приховані наміри політика й виявити ефективність впливу на слухачів, зокрема, коли це стосується політиків минулого, таких як М. Хрущов. Риторика промов викликає значну увагу науковців із різних лінгвістичних дисциплін і галузей психології. Закордонні та вітчизняні дослідники приділяють увагу лінгвостилістичним особливостям промов політика [напр.: 3; 17], прагматичному аспекту [напр.: 4; 19] та семіотичній і лінгвокультурній організації політичного дискурсу [напр.: 15; 20] тощо. Та все ж недостатня вивченість лінгвопрагматики промов радянських можновладців зумовлює актуальність нашого дослідження.

© С. Шурма, 2016

Мета статті – проаналізувати прагматичні та лінгвістичні риси політичної промови-повіді М. Хрущова «Роззброєння – шлях до зміцнення миру і забезпечення дружби між народами», опублікованої 1960 р. в україномовній радянській газеті «Молодь України». Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: уточнити поняття «політичний дискурс» і «політична промова» з позиції лінгвопрагматики; встановити лінгвопрагматичні характеристики вказаної доповіді М. Хрущова.

Політичний дискурс є складним комунікативним явищем, що існує в соціальному контексті й дає уявлення про учасників комунікації та процеси сприйняття повідомлень [9, с. 2]. М. Гаврилова наголошує на наявності широкого та вузького тлумачення політичного дискурсу. Так, у широкому розумінні – це комунікативна взаємодія в політичній сфері, автором якої є державна влада, публічні діячі, громадські сили, ЗМІ, пересічні громадяни й навіть ідеології [3, с. 10]. У вузькому розумінні – це «клас жанрів, обмежений особливою соціальною сферою, а саме політикою», тобто «дискурс політиків» [3, с. 11].

Політичний дискурс – у більш масштабному вимірі – представлений: (1) інституційними текстами політичної комунікації, як-от промови, парламентські стенограми, публічні виступи, інтерв'ю політичних лідерів тощо; (2) медійними політичними текстами, створеними журналістами й поширюваними за допомогою ЗМІ; (3) текстами апаратної комунікації, призначеними для співробітників державного апарату або громадських організацій: це інструкції, правила поведінки для співробітників, накази й розпорядження тощо; (4) текстами, створеними громадянами, які не є професійними політиками або журналістами, наприклад, листи та звернення, адресовані політикам або державним установам, різного роду написи (зокрема й на стінах), анекдоти, побутові розмови, пов'язані з політичними проблемами і т. ін., а також тексти, в яких використовуються елементи художньої оповіді, приміром, «політичні детективи», «політична поезія» та політичні мемуари; (5) текстами наукової комунікації на тему політики [2].

До характеристик політичного дискурсу слід відносити: (1) ситуаційну стратегічну концептуальну модель дискурсу; (2) набір концептів, які зберігають знання про політичну реальність; (3) інтенції політика; (4) комунікативний і соціальний контекст; (5) аксіологічний характер дискурсу, в основі якого лежить концептуальна дихотомія СВІЙ/ЧУЖИНЕЦЬ [1, с. 63]. Крім того, політичний дискурс виробляє власну «підмову» [11], хоч на нього значний вплив має і той, хто говорить [5].

Аналіз ролі мови в політичному дискурсі ставить перед дослідником проблеми мови влади й

того, як влада представлена в мові [14]. Будь-який дискурсивний акт відбувається на семантичному й прагматичному рівнях: «...здійснення дискурсиву на семантичному рівні є необхідною передумовою здійснення його на рівні прагматичному» [13]. Із прагматичного погляду, мова влади – це мовленнєве оформлення тексту, загальна риторика й ідеї, закодовані в мовний знак; але вибір мовних засобів, своєю чергою, має вплив на свідомість реципієнта. Форма, завдання і зміст дискурсу, уживаного в певних політичних ситуаціях, є запорукою ефективності прагматичної інтенції промовця. Більше того, політичний дискурс моделює громадські цінності, наприклад, створює образи ворогів держави, пропагує соціальний устрій, як-от комуністичний лад, обумовлює риторіку доби, яка вкорінюється серед мовців, моделює концептуальну картину світу, притаманну певному колективу на тому чи тому відрізьку часу [8, с. 56].

Як жанр політичного дискурсу політична промова є і процесом комунікації, і одним із видів соціальної дії [16, с. 172]. Зазвичай промови мають високий ступінь суспільного впливу, адже в них закладається інтенція певних верств суспільства [16, с. 172–173]. У політичній промові великого значення набувають час промови, час події та момент мовлення, що створюють дискурсивний простір [16, с. 174]. Наприклад, політична промова, що з'являється у ЗМІ, має свою специфіку і параметри впливу, адже вона проходить процес ретельного редагування, віддалена в часі від власне промови й подеколи зумовлює тематику всього друкованого видання. Узагалі ж політичні промови торкаються цілей, цінностей і суспільно-політичної стратегії політичної групи [16, с. 173].

Розгляньмо детальніше політичну промову М. Хрущова, яка була перекладена українською для періодичного видання «Молодь України» [12]. Ми не ставимо собі за мету порівняти надрукований текст з оригіналом російською мовою, що може бути перспективою дальших досліджень, а пропонуємо розглянути доповідь як самостійний текст, створений для певної україномовної аудиторії, зосібна і позбавленої радіо, телебачення та незнайомої з російською мовою. Також зауважмо, що текст має колективного автора (під прізвиськом Хрущова), адже над його створенням і перекладом працювала не одна людина.

Аналізована доповідь є змішаним жанром: з одного боку, це інституційний, а з другого, це медійний політичний текст. Темою стала ідея роззброєння, з якою вперше М. Хрущов виступив під час свого візиту до США роком раніше – 1959-го.

Із перших рядків уже формується враження, що промова покликана вкорінити імідж безпеки, сили і віри радянської людини в правильність курсу політика. Промова-повідь композиційно продумана, що сприяє досягненню прагматичної

мети. Компоненти цілого змінюють один одного, певні елементи неодноразово повторюються, комбінуються з іншими задля досягнення максимального ефекту. Формально промова розподілена на вступ, інформацію про здобутки й перемоги країни у внутрішній політиці («Рік великих перемог у будівництві комунізму»), відомості про міжнародну політику, яка сприяє миру і дружбі народів («Про деякі питання сучасного міжнародного становища»), пояснення причин необхідності роззброєння («За загальне і повне роззброєння»), внесення пропозиції про скорочення Збройних сил СРСР («Нова пропозиція про скорочення Збройних Сил Радянського Союзу»), апелювання до історії, особливо до подій Великої Вітчизняної війни («Не можна забувати уроків минулого»), спроби зняття можливих питань, пов'язаних зі скороченням військ та військової присутності країни («Миротлюбні цілі радянських пропозицій»), роль Радянського Союзу на міжнародній арені («Необхідність мирного співіснування диктується самим життям»), а також короткий підсумок.

Особливе місце в промові політика займають топоси й алюзії, істотні для аргументації цього жанру: згадуються країни, в яких побував М. Хрущов, – Франція, Індія, США та ін., політики-сучасники президента, як то Шарль де Голль, Гарольд Макміллан, Аллен Даллес та ін., політичні організації тощо. Разом із тим їм протиставляються ті, хто перебуває в опозиції до політики СРСР: наприклад, Трумен, Рокфеллер та ін., на адресу яких звучить різка критика, втілена у використанні іронії та слів із негативною конотацією: *...і обидва ці «колишні» ніяк не можуть відмовитись від колишньої, тепер уже збанкрутілої політики «з позиції сили», політики «стримування» і «відкидання», політики «на грані війни»* [12, с. 2]. Значна увага приділяється у промові статистичній інформації, яка посилюється оцінною лексикою: *Великі успіхи є в тваринництві. Закуплено худоби і птиці в 1959 році на 1,9 мільйона тонн, молока – на 2,9 мільйона тонн, яєць – на 1,1 мільярда штук і вовни – на 38 тисяч тонн більше, ніж у 1958 році* [12, с. 1]. Ефект від здобутків або втрат посилюється за допомогою означень із позитивною або негативною конотацією: *великі перемоги, великі успіхи, велика справа, великі заходи, вище піднесення, видатні досягнення, відрадний факт тощо; найгірші часи, кривава справа, ганебне явище* тощо. До того ж лексика позитивної конотації превалює, адже завдання політика – показати, яким передовим є курс на роззброєння.

Алюзії використовуються з метою посилити акцент на оцінності за допомогою апелювання до дихотомії СВІЙ/ЧУЖИНЕЦЬ: *Але тепер у світі склалося таке становище, що існують два табори, в яких суспільство побудоване по-різному* [12, с. 5]. Таке протиставлення стає орієнтиром для інтерпретації промови [16, с. 173]: *Держава, яка*

зазнала раптового нападу, якщо, звичайно, йдеться про досить велику державу, завжди матиме можливість дати належну відсіч агресорові [12, с. 3]. М. Хрущов непрямо вказує аудиторії, що така «велика держава», як Радянський Союз, зможе себе захистити від будь-якого нападу навіть за умови роззброєння. Роль дихотомії СВІЙ/ЧУЖИНЕЦЬ посилюється також використанням у промові кліше радянської ідеології, які створюють своєрідну антитезу, але по суті є перебільшенням: *холодна війна, торжество соціалізму і комунізму в усьому світі, вороги комунізму, радянська воєнна загроза, міжнародна напруженість, прогресивні люди* тощо. У такий спосіб мовець взаємодіє з цільовою аудиторією, на яку спрямований його виступ, посилюючи певні відчуття, як-от обурення політикою тих, хто виступає проти роззброєння, віру в сили та міць СРСР тощо.

Політична промова політика спирається також і на висловлювання попередників, затверджених радянською цензурою: Козьму Пруткова та Володимира Леніна. Використовуючи трюїзми, або прописні істини, лідер апелює до вже відомого читачам: *Народна мудрість говорить, що добрий початок – це вже половина справи* [12, с. 1].

Важливим у промові є фокус на майбутньому, яке позитивно обарвлюється: *Якщо сьогодні капіталістичним пропагандистам ще вдається залякувати комунізмом деяких мало обізнаних людей, то можна з певністю сказати, що це – цілком тимчасове явище. Коли ці люди самі зрозуміють, що до чого, вони соромитимуться своєї теперішньої помилки, і не кожний дідусь наважиться сказати своїм внукам, що був час, коли він був проти комунізму* [12, с. 5]. Оратор малює просту для розуміння картину, коли людина, змінивши свою помилкову думку, відчуває сором; так він робить свою ідею доступною і селянину з найвіддаленішого куточка, і робітнику з великого міста, й інтелігенції; з іншого боку, державний лідер використовує свого роду «терапевтичний прийом», змушуючи аудиторію повірити в його слова, перейнятися ними.

Переконалива промова має спонукати слухача діяти певним чином, тому ж виступі М. Хрущова використані заклики до конкретних дій, прямо чи опосередковано. Наприклад: *Радянські люди з великим задоволенням зустрінуть заходи по дальшому скороченню збройних сил, в результаті здійснення яких значна частина військових товаришів повернеться до праці на підприємствах, будовах, у колгоспах і радгоспах, у наукових і учбових закладах* [12, с. 4]. Фактично, Микита Сергійович твердо вказує громадянам на те, як потрібно сприймати звістку та реагувати на події, що про них ідеться у промові. Також політик використовує риторичні запитання, ефективно виставляючи їх у паралельні позиції: *Чи не викличе при таких умовах скорочення Радянської Армії небезпеки для нашої краї-*

ни, і не тільки для нашої країни, але й для справи миру? Чи не буде це спокусою для агресивних сил, для противників комунізму розв'язати війну проти Радянського Союзу та інших соціалістичних країн і тим самим вкинути людство в нову криваву бойню? [12, с. 4].

Доповідач звертається до аудиторії слухачів, щоб зберегти ілюзію діалогу: *Товариші депутати! Ми вносимо пропозицію про нове скорочення наших Збройних Сил напередодні відповідальних міжнародних переговорів...* [12, с. 4]. Тут-таки він заграє з ними через зміни фокалізації «ми – я – Радянський союз / радянські люди – вони»: *мишу заявити; ми йдемо на дальше скорочення своїх Збройних Сил; Радянський Союз подавав і подає посильну допомогу; деякі політики на Заході роблять спроби обманути* [12, с. 4–5].

Зауважмо, що мову цієї доповіді не можна назвати сухою чи необразною, хоч лексичні штампи в ній превалюють: *Дехто з найбільш упертих прихильників «холодної війни» намагається навіть лякати народи мирним співіснуванням, зображуючи його як якусь диявольську видумку комуністів* [12, с. 4] тощо. Емфатичність тексту в основному досягається за допомогою чергування фрагментів, нейтральних у використанні лексики, з емоційно-оцінними: *Ми створюємо таку систему, що, коли буде виведено з ладу одні засоби, призначені для заподіяння удару у відповідь, завжди можна буде ввести в дію дублюючі засоби і поразити цілі з запасних позицій. Усього цього цілком досить, щоб витверезно вплинути на будь-яку людину з нормальною психікою, на людей, які відповідають за свої дії перед народами, дорожать їх долею. <...> Як мати, покидаючи дім, дбає про те, що горючі матеріали, сірники або електричні прилади не потрапляли до рук нерозумної дитини, яка несвідомо може заподіяти величезного лиха для будинку і для міста, так народи повинні дбати про те, щоб до урядів, парламентів і на інші пости, від яких залежить забезпечення миру, не проникли люди, які ставлять перед собою божевільні, злочинні цілі* [12, с. 3]. Як бачимо, політик іде шляхом створення ефекту градації, подаючи спершу нейтральну, суху інформацію, потім посилюючи відчуття колективної відповідальності народу і, нарешті, порівнюючи радянський народ з образом турботливої матері, що робить позицію політика зрозумілою і близькою кожному. У промові з цією ж метою подекуди зустрічається й розмовна лексика: *семирічка, вересклива нота, ця трійця* тощо.

Підсумовуючи, наголосимо, що під політичним дискурсом розуміємо сферу політичної комунікації, представлену всім різноманіттям текстів, які функціонують у ній, прагматичною метою яких є боротьба за владу. Політичний дискурс відображає комплекс узаємовідносин людини й суспільства, а отже, моделює культурні цінності

та формує суспільну картину світу. Політичну промову ж визначаємо як жанр політичного дискурсу, що створюється відповідно до певних правил, стандартів і норм.

Для політичної доповіді М. Хрущова, перекладеної українською мовою та опублікованої газетою «Молодь України», характерна продуманість композиції та референційність. У ній речник фокусується на позитивному майбутньому, розбудовує образи як зрозумілі й доступні пересічним громадянам СРСР. М. Хрущов уміло створює ілюзію діалогу з аудиторією, що, насправді, скоріше вказує на маніпулятивну модель поведінки; він тенденційно формує образ Радянського Союзу як начебто безпечної, сильної і прогресивної країни. Такий тип «державного спілкування» прикметний і для новітнього політичного дискурсу.

Перспективою дальшого нашого дослідження бачимо зіставний аналіз політичної комунікації в різних державах й у вираженні ролі переклададу політичних промов, які таким чином стають надбанням не лише однієї країни, а всього світу.

Література

1. Андрюхина Т. Язык власти и власть языка: политический дискурс / Т. Андрюхина // Право и управление: XXI век. – 2013. – № 3 (28). – С. 62–69.
2. Будаев Э. В. Метафора в политической коммуникации [Электронный ресурс] / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. – Режим доступа : <http://testlib.meta.ua/book/39754/read/>. – Название с экрана, 12.05.2016.
3. Гаврилова М. В. Когнитивные и риторические основы президентской речи (на материале выступлений В. В. Путина и Б. Н. Ельцина) / М. В. Гаврилова. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2004. – 296 с.
4. Заболоцкий Ю. В. Лінгвопрагматичний аналіз передвиборчих промов президента Сполучених Штатів Америки Барака Обама / Ю. В. Заболоцкий // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2009. – Вип. 11. – С. 25–34.
5. Луньова О. В. Мовна особистість в політичному дискурсі / О. В. Луньова // Новітня філологія. – 2010. – № 16 (36). – С. 165–171.
6. Маріна О. В. Мовленнєва маніпуляція в американському дискурсі / О. В. Маріна // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2014. – Вип. 38. – С. 116–120.
7. Михалева О. Л. Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. филол. н. : 10.02.01 «Русский язык» / О. Л. Михалева ; Кемер. гос. ун-т. – М. : РГБ, 2005. – Режим доступа : <http://irbis.amursu.ru/DigitalLibrary/EBD/10.02.00/040120074.pdf>. – Название с экрана, 12.05.2016.
8. Нікішина Т. І. Засоби реалізації концепту *liberte* у політичному дискурсі Франції (лексичний рівень) / Т. І. Нікішина // Нова філологія. – 2013. – № 57. – С. 55–59.
9. Ордуханян Э. Г. Политический дискурс как средство политической коммуникации [Электронный ресурс]

/ Э. Г. Ордухьян // Философия. Политика. Культура : матер. школы молодого философа с участием студентов, аспирантов, исследователей и преподавателей философии из стран Содружества Независимых Государств, приуроченной к 20-летию образования СНГ (Подмосковье, 20–25 июня 2011 года) / отв. ред. С. А. Никольский. – М. : Прогресс-Традиция, 2011. – 11 с. – Режим доступа : http://iph.ras.ru/uplfile/root/biblio/School_young_ph/22_Odrukhanyan.pdf. – Название с экрана, 12.05.2016.

10. Перверзев Е. В. Политический дискурс: многопараметральная модель [Электронный ресурс] / Е. В. Перверзев, Е. А. Кожемякин // Вестник ВГУ. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2008. – № 2. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/politicheskii-diskurs-mnogoparametralnaya-model>. – Название с экрана, 12.05.2016.

11. Попова О. В. Підмова політичного дискурсу США – відзеркалення його основних дискурсивних властивостей / О. В. Попова // Нова філологія : зб. наук. праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – № 66. – С 176–180.

12. Роззброєння – шлях до зміцнення миру і забезпечення дружби між народами : Доповідь М. С. Хрущова на сесії Верховної Ради СРСР // Молодь України. – 1960. – 15 січня. – С. 1–4.

13. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу) : автореф. дис. ... д-ра філол. н. : 10.01.08 «Журналістика» / К. С. Серажим ; Київський нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2003. – 32 с.

14. Шейгал Е. Власть как концепт и категория дискурса [Электронный ресурс] / Е. Шейгал. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/scheig_vlast.php. – Название с экрана, 12.05.2016.

15. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.

16. Юдина Т. В. Дискурсивное пространство политической речи / Т. В. Юдина // Актуальные проблемы теории коммуникации : сб. науч. трудов. – СПб. : ГПУ Петербург, 2004. – С. 172–185.

17. Hernández-Guerra C. Outstanding Rhetorical Devices and Textuality in Obama's Speech in Ghana, Africa / C. Hernández-Guerra // Open Journal of Modern Linguistics. – 2012. – No. 2. – P. 97–104.

18. Moustafa B. Manipulation in Political Discourse : A Linguistic Study of USA Presidential Debates in the Context of Grice's Co-operative Principle / B. Moustafa. – Saarbrücken : LAP, 2011. – 356 p.

19. Pastor M. D. G. Pragmatics and the 2000 US Elections: Issues of Politeness and Power in Political Campaign Debates / M. D. G. Pastor. – Valencia : Lengua Inglesa. Universitat de Valencia, 2001. – 84 p.

20. Profiling Political Leaders: Cross-cultural Studies of Personality and Behaviour / ed. by O. Feldman, L. O. Valenty. – Westport, L. : Praeger, 2001. – 293 p.

21. Seidel G. Political discourse analysis / G. Seidel // Handbook of Discourse Analysis / ed. by T. A. van Dijk. – Vol. 4 : Discourse analysis in society. – L. : Academic Press, 1985. – P. 43–60.

Svitlana Shurma

PRAGMATIC AND LINGUISTIC FEATURES OF MYKYTA KHRUSHCHEV'S POLITICAL SPEECH PUBLISHED IN A UKRAINIAN-LANGUAGE NEWSPAPER

The article deals with the study of pragmatic and linguistic features of Mykyta Khrushchev's speech entitled "Disarmament – The key to reinforcement of peace and promotion of friendship between the people" that was issued in the Ukrainian-language daily newspaper the 'Molod' Ukrainy'. It was noted that attention to composition and referentiality in form of allusions, toposes, and truisms allowed the politician to highlight the dichotomy SELF/ALIEN. In his report, the leader appeals to simple and comprehensible images and situation that people face in their daily lives. Khrushchev creates an illusion of a dialogue with the audience, craftily simulating the behaviour and forming as supposedly safe, strong and progressive image of the USSR.

Key words: political discourse, linguopragmatics, political speech, politician.

Светлана Шурма

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДОКЛАДА НИКИТЫ ХРУЩЕВА В УКРАИНОЯЗЫЧНОЙ ПЕРИОДИКЕ

Статью посвящено исследованию прагматических и лингвистических особенностей доклада Н. Хрущева «Разоружение – путь к упрочению мира и обеспечению дружбы между народами», вышедшей в печать в советской украиноязычной ежедневной газете «Молодь України». Было определено, что продуманность композиции и референциальность в форме аллюзий, топов, трюизмов позволили политику усилить дихотомию СВОЙ/ЧУЖОЙ. В докладе руководитель страны апеллирует к понятным и доступным образам и ситуациям, с которыми сталкивается аудитория в повседневной жизни. Н. Хрущев создает иллюзию диалога с аудиторией, ловко моделируя поведение и формируя образ Советского Союза как якобы безопасной, сильной и прогрессивной страны.

Ключевые слова: политический дискурс, лингвопрагматика, политическая речь, политик.

Надійшла до редакції 18.05.2016 р.